

ВІДГУК
офіційного опонента доктора філософських наук
Кондратьєвої Ірини Владиславівни
на дисертацію Станкевича Віталія Анатолійовича
«Новозавітна теологія учнівства та її актуалізація в сучасних
євангельських практиках», подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я

Тема дисертаційного дослідження Віталія Анатолійовича Станкевича актуальна та сучасна. Теоретичні основи релігійної освіти та виховання знаходяться у центрі уваги численних теологів і науковців. Сучасна теологія активно шукає шляхи подолання заформалізованості, схоластизації, догматичності освіти та виховання. Все більшою стає увага до потреб особистого розвитку вихованців, до психологічного забезпечення освіти. Також протестантське церковне середовище, особливо молодіжне, визнає принцип безперервності освіти. Саме тому розповсюдженою є постійна участь в тренінгах і конференціях, коучінгу та малих групах. Разом із тим, багато аспектів теології учнівства залишаються поза увагою дослідників, а контекстуалізація основних принципів учнівства в українські реалії відбувається все ще повільно. Тому робота Віталія Станкевича має велике теоретичне і практичне значення.

В цілому у дисертації Віталія Станкевича маємо приклад новаторського підходу, оскільки згідно з ним учнівство не може бути лише одним із методів місіонерської проповіді, навіть основним. Учнівство не може бути лише однією із функцій церкви у житті її громад. Також учнівство не може бути лише феноменом міжособистих відносин вчителя та учня. В роботі Віталія Станкевича пропонується новаторський підхід, згідно з яким кожна церковна громада має стати спільнотою учнів. Такого роду підхід стає початком синтезу теології освіти з еклезіологією.

Вимога того, щоб освіта і виховання здійснювалися не просто заради церкви, а у церковних громадах, і щоб самі церковні громади були спільнотами учнів, має саме еклезіологічний сенс. В цілому, усі теологи

визнають, що церква виникла як спільнота учнів Христа. Вже потім Церква стала братством людей, які сповідують одну віру. Наскільки необхідним та можливим є повернення до початкової ідентичності церкви як спільноти учнів Христа та подолання того, що було названо «інституційним полоном церкви»? Чи може бути церква народом Божим та людьми завіту, будучи лише спільнотою учнів? На думку Віталія Станкевича може. Відповідно, свої зусилля він зосереджує на аналізі новозавітної теології учнівства та на можливих шляхах утвердження учнівства як ідентичності християн. Більше того, Віталій Станкевич висловлює переконання, що навіть сама назва «християнин» не є адекватною, і церква повинна повернутися до назви «учень Христа».

Переосмислення церковної ідентичності є певною новою Реформацією, яку Віталій Станкевич пропонує не лише як таку, що відповідає початковому новозавітному наративу, а й таку, що надає нові можливості для розвитку українського протестантизму та виходу з численних криз, в якому він опинився. Наявними є криза покликань, криза місіонерства, криза розвитку церковних та парацерковних організацій, криза редукції протестантської етики праці, криза церковних інституцій, криза закладів конфесійної освіти, криза неформальної освіти тощо. За цих умов численних криз, пошук оновлення церковного життя та оновлення учнівства як первинної ідентичності є необхідними. Це оновлення не може бути плодом зусиль окремих особистостей або наслідком реалізації окремих проєктів. Оновлення повинно стати справою церковних спільнот та духовних навчальних закладів, колективи яких теж повинні бути спільнотами. Віталій Станкевич переконаний, що саме спільноти повинні бути суб'єктами інтерпретації, спираючись не лише на Писання, а й на досвід втілення новозавітних імперативів у церковну реальність.

У першому розділі дисертації Віталій Станкевич пропонує методологію власного дослідження, яка спирається на те, що суб'єктами інтерпретацій мають бути саме церковні спільноти. А саме, дисертант пропонує

застосовувати методологію А. Макінтайра, який вважав, що спільноти є носіями традицій. Відповідно, спільноти можуть ставити перед собою завдання повернення до більш автентичної форми традиції, якщо усвідомлюють, що їх сучасний етос пов'язаний з великим відчуженням.

На нашу думку, християнська традиція знає багато спроб поворотів до ідентичності спільноти учнів Христа. Такими спробами пронизана історія православ'я та католицизму, а особливо активними такі спроби були в історії протестантизму. Однак пізньоантична та середньовічна ієрархічна будова суспільства, модерна корпоративна влаштованість соціальності сприяли постійній інституалізації церковних громад. Чернечі ордени чи спільноти, що розвивали благочестя та просвітництво у різних конфесіях, спочатку практично завжди були спільнотами учнівства або хоча б братствами. Але завжди вони ставали в історично короткий час інституціями, чие життя формалізувалося. На думку Віталія Станкевича, сьогодні постмодерна соціальність сприяє розвитку соціальних мереж горизонтальних зв'язків, і тому перспективу мають ті форми церковності, які позбавлені елементів ієрархізму та не будуються за зразком корпорацій. Це сприяє успіху тих церков, які намагаються бути спільнотами учнів Христа. Розрізнення братерства та спільнот учнів є важливим, хоча вони пов'язані в християнській традиції без розриву і без злиття. Підкреслимо один важливий аспект. Згідно з Аласдером Макінтайром, традиційні форми спільнот відтворюються природним чином, так само як у людини ростуть саме 32 зуби. Але завжди є великі можливості для спотворення природного розвитку спільнот. Відповідно, відтворення природної для церкви форми соціальності – спільноти учнівства – є обов'язком. Те що є взагалі природним у конкретних обставинах стає нормативним, і на громадах лежить моральний обов'язок відповідати певному ідеалу. Віталій Станкевич детально аналізує не лише ті ідеї Аласдера Макінтайра, які сприяють проясненню його власної дослідницької інтуїції. Він детально прослідковує елементи герменевтики українського протестантизму, які теж вказують на необхідність відродження

церков саме як спільнот учнівства. Перший розділ роботи містить також систематичний огляд літератури з проблематики учнівства як загальної теологічно-освітньої теорії та літератури з проблематики різноманітності практик учнівства у християнських спільнотах та вищих навчальних закладах. Огляд здійснений на високому професійному рівні та заслуговує повного схвалення. Важливим є аналіз значення основних концептів, що використовуються для виразу ідей теології учнівства в Новому завіті. Не можна здійснити дослідження без розгляду освітнього контексту новозавітного феномену учнівства. Віталій Станкевич підводить підсумки дослідженню старозавітних практик учнівства, античної пайдеї, надає власні інтерпретації цим культурно-освітнім феноменам.

Другий розділ є детальним аналізом новозавітної концепції учнівства у її інваріантах в синоптичних Євангеліях, у Івана та у Павла. Представлений аналіз є високопрофесійним багатоплановим дослідженням, під час здійснення якого дисертант виявив усі необхідні навички зрілого біблеїста. Якщо багато теологів доводять ключову роль концептів місії в інтерпретації церкви у новозавітній писемності, то Віталій Станкевич переконливо доводить, що все ж головною є роль теології учнівства. При цьому дисертант доводить, що новозавітні концепти учнівства залежать від старозавітних і практично незалежні від античної пайдеї. Новозавітне учнівство як сукупність теорій та практик осмислюється Віталієм Станкевичем як явище персоналітичне, як явище, що передбачає встановлення міжособистісних відносин. А останні не можуть бути формальною системою, але лише динамічним досвідом. Відповідно, метою учнівства стає не досягнення абстрактної довершеності у стані розквіту усіх природних потенцій чи у стані дарованої святості. Метою стає міжособистісне спілкування Бога як Вчителя та його народу як спільноти учнів. Відповідно, і завіт осмислюється як елемент особливої духовної педагогіки. Відносини учнів з вчителями, з іншими учнями та з Божественним Вчителем стають основним предметом дослідження. Сьогодні ці відносини осмислюються як певні технології, тоді

як сама суть цих відносин у тому, що їх не можна звести до жодних технологій. Саме тому необхідними є теологічні осмислення учнівства, які б інтерпретували концепти учнівства та вчительства, які були розвинуті в Новому завіті.

У третьому розділі «Історія й актуалізація новозавітного учнівства в сучасних євангельських практиках» Віталій Станкевич залучає до аналізу значний матеріал з історичних джерел та сьогодення. Слід сказати, що зображення занепаду учнівства в середні віки та спроб відродження учнівства в добу Реформації за визначенням не може бути повним. Віталій Станкевич цілком коректно описує та аналізує загальні контури цих явищ. Робиться це для того, щоб перейти до аналізу спроб відновлення новозавітного учнівства у сучасному євангельському середовищі. Окреслюються причини формування гострої потреби у такому відновленні саме сьогодні. Проводиться систематичний аналіз теорій цього відновлення. Аналізуються показові приклади такого відновлення, які існують в практиці сучасних протестантських церков в Україні. Описані теорії та практики порівнюються з аналогічними, що існують на пострадянському просторі та у глобальному протестантизмі. Цікавою є критика сучасних місіології та неформальної освіти у протестантизмі як відірваних від практик учнівства у церковних громадах. Ми не розділяємо пафос цієї критики, оскільки нам видається, що всякого роду конференції є пара-літургійними явищами та реколекціями для протестантів. Конференції мають навіть більш літургійний характер, ніж служіння окремих спільнот, у них більше проявляється універсальність протестантської церковності та її контекстуалізація. Але Віталій Станкевич критично оцінює усі форми конференцій, ретритів, місіонерських з'їздів через їх низьку ефективність, витрату зусиль на скороминущі проекти тощо. В цілому можна визнати, що деяка «суєта суєт» захоплює протестантів, і вони дійсно не отримують результатів, на які вони сподівалися. І загальний висновок про необхідність повернення до справжньої церковності є правильним. Відмітимо суголосність цього

висновку із тезами Джеймса Сміта в роботі «Церква і постмодернізм», який доводить власне бачення повернення до новозавітного учнівства, спираючись на теологічне переосмислення тез Мішеля Фуко.

Висновки дисертації цілком відповідають тезам, які доводяться в основному тексті роботи.

Разом із тим, ми змушені висловити деякі зауваження до роботи:

1. На нашу думку, автору слід уважніше ставитися до того, що церковні громади завжди мають елементи учнівства у власному етосі, і проблема скоріше полягає у тому чи знаходиться учнівство у центрі ідентичності громад чи витіснене на периферію.
2. Віталію Станкевичу слід було б звернути увагу на той парадоксальний факт, що в грецькій патристиці перемогла пайдея, запропонована Філоном Олександрійським. І ця християнська пайдея грецької патристики потім взяла на озброєння спочатку середньовічну логіку і цикл інших наук, а потім модерні наукові методи. Ці парадокси із історії ідей дозволяють краще зрозуміти той факт, що занепад біблійного ідеалу учнівства був пов'язаний не із забуттям учнівства як такого, а із торжеством його альтернативних типів.
3. Більшу увагу потрібно було б приділити розвитку різноманітних місійних практик, оскільки кожна громада приречена на те, щоб бути для себе спільнотою учнів, а для світу – місією. Розуміння цієї подвійності ідентичності є гостро необхідним, інакше можна втратити ясні богословські перспективи та критичність власної рефлексії.

Але зазначені зауваження не знижують високої оцінки отриманих у дисертації результатів. Загалом поставлена мета досягнута. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Станкевича Віталія Анатолійовича «Новозавітна теологія учнівства та її**

актуалізація в сучасних євангельських практиках» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

**Офіційний опонент,
доктор філософських наук,
доцент кафедри релігієзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

І. В. Кондратьєва

ПІДПИС
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
КАРАУЛЬНА
15.05

